

УДК 371.3:376.1

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.2.5>**Аліна ДУШКЕВИЧ**

аспірантка кафедри англійської мови,

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, dushkevych.alina@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0001-7838-9616

**ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ФАХОВОЇ МОВИ
ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

Інклюзивну освіту слід відносити до особливої системи освітніх послуг, основною метою якої є забезпечення рівних можливостей доступу для отримання освіти кожної особи, незалежно від особливих можливостей, психофізичного розвитку та індивідуальних потреб. Мета цього дослідження полягає у здійсненні систематизації та аналізу понятійно-категоріального апарату фахової мови інклюзивної освіти. Дослідження проводилося на основі використання загальнонаукових та спеціальних методів, які застосовуються в сучасній науці, а також метод описового аналізу з оглядом наукової літератури. Виокремлено та проаналізовано міжнародне та вітчизняне законодавства, яке визначає основні принципи, завдання, права та обов'язки суб'єктів освітнього процесу, зобов'язання щодо забезпечення інклюзивної освіти для дітей та молоді з особливими освітніми потребами. Аргументовано, що сьогодні відбувається активний процес узгодження та адаптації національного законодавства з міжнародним щодо забезпечення всіх умов для організації успішної інклюзивної освіти. Перспективами подальшого дослідження в сфері фахової мови інклюзивної освіти є знання та розуміння понятійно-категоріального апарату фахової мови інклюзивної освіти, що є ключовими для ефективно організації навчального процесу та створення сприятливого середовища для всіх учнів, що в свою чергу сприяє забезпеченню рівних можливостей у навчанні та формуванню інклюзивного суспільства. Автором, на основі аналізу міжнародних конвенцій, вітчизняного законодавства та наукової літератури виокремлено основоположні терміни інклюзивної освіти та здійснено концептуальний аналіз їх змісту. Аргументовано необхідність систематизації термінів фахової мови інклюзивної освіти та розроблення спеціалізованих словників. Це дослідження надає вагомий внесок у розвиток фахової мови інклюзивної освіти, сприяючи підвищенню ефективності та якості освітніх послуг для всіх учасників навчального процесу. Виявлення ключових термінів та їх систематизація дозволяють створити єдину платформу для професійної комунікації. Це, своєю чергою, сприяє більшій узгодженості дій та розумінню між усіма учасниками освітнього процесу. Застосування однозначних термінів також полегшує розробку та впровадження освітніх програм, що відповідають потребам усіх учнів. Таким чином, дослідження закладає підґрунтя для подальших наукових та практичних розробок у сфері інклюзивної освіти. Використання стандартизованих термінів сприяє укріпленню правового поля та забезпеченню рівних можливостей для всіх дітей, незалежно від їхніх освітніх потреб.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, терміни, фахова мова.

**Alina Dushkevych. CONCEPTUAL AND CATEGORICAL APPARATUS OF PROFESSIONAL
LANGUAGE OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE**

Inclusive education should be considered a special system of educational services, the main goal of which is to ensure equal access to education for every person, regardless of special abilities, psychophysical development and individual needs. The purpose of this study is to systematize and analyze the conceptual and categorical apparatus of the professional language of inclusive education. The research was conducted on the basis of the use of general scientific and special methods that are used in modern science, as well as the method of descriptive analysis with a review of scientific literature. The international and domestic legislation, which defines the main principles, tasks, rights and obligations of the subjects of the educational process, obligations to ensure inclusive education for children and youth with special educational needs, has been singled out and analyzed. It is argued that today there is an active process of coordination and adaptation of national and international legislation to ensure all conditions for the organization of successful inclusive education. The prospects for further research in the field of the professional language of inclusive education are knowledge and understanding of the conceptual and categorical apparatus of the professional language of inclusive education, which are key to the effective organization of the educational process and the creation of a favorable environment for all students, which in turn contributes to ensuring equal opportunities in education and training inclusive society. Based on the analysis of international conventions, domestic legislation and scientific literature, the author identified the fundamental terms of inclusive education and carried out a conceptual analysis of their content. The need to systematize the terms of the professional language of inclusive education and develop specialized dictionaries is argued. This study makes a significant contribution to the development of the professional language of inclusive education, contributing to the improvement of the efficiency and quality of educational services for all participants of the educational process. Identification of key terms and their systematization allow you to create a single platform for professional communication. This, in turn, contributes to greater consistency of actions and understanding between all participants in the educational process. The use of unambiguous terms also facilitates the development and implementation of educational programs that meet the needs of all students. Thus, the study lays the groundwork for further scientific and practical developments in the field of inclusive education. The use

of standardized terms helps strengthen the legal field and ensure equal opportunities for all children, regardless of their educational needs.

Key words: *inclusion, inclusive education, terms, professional language.*

Актуальність проблеми. Сьогодні освітні трансформаційні процеси інтегрують велику частину реформ, які спрямовані на реалізацію інклюзивної освіти. Обраний українською державою напрям щодо створення гідних умов навчання дітей з ООП є кроком до впровадження європейських принципів та стандартів життя. Інклюзивна освіта є однією з основних напрямів реформування системи освіти в багатьох європейських країнах, мета такого навчання направлена на реалізацію прав на освіту осіб з ООП.

На сьогодні, основоположним документом у сфері розвитку інклюзивної освіти в Україні є концепція «Нової української школи», яка містить положення щодо реформування освіти до 2029 року. Так один із принципів цієї стратегії визначено дитиноцентризм. Нова школа повинна враховувати права, здібності та потреби дитини. Для учнів з особливими потребами створюються всі умови для навчання спільно з однолітками, запроваджено індивідуальні програми розвитку, організовано лікування, включаючи корекційні заходи [2, с. 73].

При цьому, незважаючи на постійний розвиток цінностей і цілей інклюзивної освіти, зокрема і в ході вивчення іноземних мов, слід констатувати той факт, що спроби її повної інтеграції в освітній процес до тепер залишаються незавершеними. Крім того, на сьогодні відсутні однозначності у трактуванні визначальних категорій, зокрема «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання», «учні з особливими потребами», «інклюзивний клас» тощо. Зокрема, з метою розуміння проблем, пов'язаних із адаптацією в освітній процес інклюзивної освіти, слід дослідити основні терміни фахової мови інклюзивної освіти, які становлять її фундамент. Тлумачення цих понять в подальшому повинні становити єдиний словник термінів, що є підтвердженням інноваційності досліджуваної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку та впровадження інклюзивної освіти у сучасне освітнє середовище присвячені праці такі вітчизняних вчених: Н. Андрійчук [1], Бугайчук [4], Г. Васильєва [5], Е. Данілавічюте [6], А. Колупасової [9], І. Малишевської [13]. Стосовно специфіки навчання фахової мови в межах інклюзивної освіти, окремі напрацювання містяться в роботах О. Казачінер [7], І. Камініна [8], Н. Мігай, Т. Камишова [14], С. Чиж

[23], Н. Щерби [25] та інших. Вказані праці становлять безумовно є теоретичним підґрунтям та становлять основу для проведення нашого наукового дослідження. При цьому, зважаючи на обмежену кількість досліджень, що стосуються понятійно-категоріального апарату фахової мови інклюзивної освіти, зокрема щодо їх законодавчого закріплення та лексикографічного відображення, на сьогодні виникає нагальна потреба у їх вивченні та формулюванні.

Мета наукової статті полягає у здійсненні систематизації та аналізу понятійно-категоріального апарату фахової мови інклюзивної освіти.

Матеріали та методи. Методологія наукової статті обрана з урахуванням мети та завдань, об'єкта та предмета дослідження. З метою розкриття основних питань автором було використано загальнонаукові та спеціальні методи, які застосовуються в сучасній науці. За допомогою формально-логічних методів (індукції та дедукції, аналізу та синтезу, доведення та спростування, узагальнення тощо) було систематизовано наукові погляди щодо визначення основних термінів фахової мови інклюзивної освіти. Історико-правовий метод дав можливість розкрити зміст таких основних понять «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання», «учні з особливими освітніми потребами», «особливі потреби», висвітлити розвиток наукових поглядів на окремі проблеми їх розвитку та становлення. Аксиоматичний метод сприяв у побудові чіткої і послідовної системи понять, яка базується на визначених і незаперечних основах, виведення нових термінів і понять на основі існуючих аксіом і логічних зв'язків. Системно-структурний метод використовувався для систематизації отриманих результатів та формулювання основних висновків наукового дослідження.

Наукова новизна полягає в здійсненні ґрунтовного аналізу та систематизації понятійно-категоріального апарату фахової мови інклюзивної освіти, що відображають сучасні підходи та практики інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивну освіту слід розглядати як комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісного навчання шляхом організації діяльності в освітніх установах на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей.

Визначення оптимальних шляхів і засобів впровадження інклюзивного навчання базується на основі відповідного нормативно-правового, навчально-методичного, кадрового, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення [6, с. 124].

Крім того, важливим є нормативне закріплення понятійно-категоріального апарату фахової мови інклюзивної освіти, зміст якого складають терміни, що відображають основні концепції, принципи, методи та процеси, пов'язані з забезпеченням рівного доступу до освіти для всіх учнів, включаючи тих, хто має особливі освітні потреби. Цей апарат є основою для теоретичного і практичного розвитку інклюзивної освіти в Україні.

Нормативно-правове забезпечення фахової мови інклюзивної освіти складається із міжнародного та вітчизняного законодавства, яке визначає основні принципи, завдання, права та обов'язки суб'єктів освітнього процесу, зобов'язання щодо забезпечення інклюзивної освіти для дітей та молоді з особливими освітніми потребами, в тому числі і з обмеженими можливостями, основними з яких є:

1) міжнародні конвенції та договори:

– Конвенція ООН про права дитини (1989) – містить норму, про те, що діти з інвалідністю мають право на особливу допомогу і підтримку для забезпечення їх повної участі у житті суспільства (ст. 23) [10];

– Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006) – наголошує на праві осіб з інвалідністю на освіту без дискримінації і на основі рівних можливостей. Конвенція закликає держави-учасниці забезпечувати інклюзивну освіту на всіх рівнях (ст. 24) [11];

– Саламанкська декларація та Рамкова програма дій з питань освіти для осіб з особливими потребами (1994) – підкреслює важливість інклюзивної освіти і закликає уряди забезпечувати доступ до загальноосвітніх шкіл для всіх дітей [18].

– Дакарська декларація «Освіта для всіх: задоволення наших спільних зобов'язань» (2000) – містить зобов'язання держав-учасниць забезпечити якісну базову освіту для всіх, включаючи дітей з особливими освітніми потребами;

– Цілі сталого розвитку ООН (2015) – передбачає забезпечення інклюзивної та справедливої якісної освіти і сприяння можливостям навчання протягом усього життя для всіх (ціль 4) [22].

2) національні нормативно-правові акти:

– Конституція України – встановлює право кожного на освіту, та обов'язок держави забезпечувати доступність і безоплатність

дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам (ст. 53) [12].

– Закон України «Про освіту» (2017), який визначає права дітей з особливими освітніми потребами на освіту [16];

– Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020), що регулює організацію інклюзивного навчання у школах [17].

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти» (2021), яка встановлює правила та вимоги щодо інклюзивного навчання [15].

Крім того, важливим для розуміння інклюзії в освіті є інструмент моніторингу «Індекс інклюзії», який був розроблений у 2006 році британськими вченими Мелом Ейнскоу та Тоні Бутом за участю групи британських педагогів, батьків, працівників управлінь освіти, учених і представників громадських організацій людей з інвалідністю. Сьогодні «Індекс інклюзії» перекладений на 34 мови і використовується у 15 країнах світу. У 2011 році «Індекс інклюзії» був перекладений на українську мову і після його апробації був схвалений для використання в дошкільних, загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладах України Науково-методичною комісією з професійної педагогіки, психології та змісту професійно-технічної освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України [4, с. 5].

Основоположними термінами інклюзивної освіти, на нашу думку, слід вважати: інтеграцію (integration), інклюзію (inclusion), мейнстримінг (mainstreaming). Крім того, донедавна використовувався також термін «сегрегація», який є протилежний за значенням, до перших двох, розглядався як різновид дискримінації, при якому відбувається відокремлення тих соціальних груп, які вирізняються від абсолютного загалу за різними ознаками. Така політика, як свідчать наукові розвідки Н. Софій, Ю. Найди, А. Колупаєвої була характерна для радянських часів. В даному випадку йдеться про дітей з особливими освітніми потребами, яких виховували в спеціальних закладах освіти, які були відокремлені від суспільного життя і являли собою закриті заклади-інтернати [19, с. 87]. На сьогодні такий метод навчання дітей з осо-

близькими освітніми потребами є абсолютно неприйнятним та може застосовуватись в країнах із тоталітарними чи авторитарними режимами.

Термін «інклюзія» отримав розповсюдження у науковому обігу, суспільній та освітній практиці з прийняттям 20 грудня 1993 р. 48-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН Стандартних правил забезпечення рівних можливостей для інвалідів. Дану дефініцію використовують для опису соціального середовища максимально адаптованого до людей з особливими потребами. Загальне визначення цього поняття звучить так: «Інклюзія – процес збільшення ступеню участі усіх (насамперед тих, що мають труднощі у фізичному розвитку) громадян у житті соціуму» [21].

В науковій літературі поняття «інклюзивна освіта» (від франц. *inclusive* – той, що включає в себе, лат. *include* – заключаю, включаю) є відносно новим напрямом спеціальної педагогіки, спрямованим на вирішення проблем освіти дітей з обмеженими можливостями [26, с. 55]. При цьому, багато науковців отожднюють поняття інтеграція та інклюзія, які хоч і є подібними за значенням, проте різняться за змістом.

Так з точки зору соціології, інтеграція дитини в регулярний освітній простір означає підготовку самої дитини до життя і роботи в колективі, з іншого боку інклюзія передбачає пристосування суспільства, шкіл та їх загальної освітньої філософії до співіснування і співпраці з дітьми з особливими потребами [3, с. 4]. Звідси випливає, що інтеграція передбачає виключно адаптацію навколишнього фізичного середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Тобто це – забезпечення доступності приміщень навчальних закладів, розташуванні таких дітей в класах, часто з деякими адаптаціями або спеціальними послугами.

Поряд із «інтегрованою освітою», Стандартні правила передбачають, що, можливо «у випадках, коли система загальної шкільної освіти все ще не відповідає усім потребам інвалідів, можна передбачити спеціальне навчання, яке поступово готуватиме їх до повноцінного навчання в умовах закладу загальної середньої освіти. Якість такого навчання повинна відповідати тим же стандартам і цілям, що і навчання в системі загальної середньої освіти. Держави повинні прагнути до поступової інтеграції спеціальних навчальних закладів в систему загальної освіти» [21].

Таким чином, інклюзія передбачає більш комплексний та глибокий підхід, який вклю-

чає не лише адаптацію зовнішнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами, але й повне, зокрема соціалізоване їх включення у всі аспекти навчального процесу.

Щодо визначення поняття «осіб з особливими освітніми потребами», то одним з найперших термінів, який з'явився в англійській мові у середині XIII століття для опису людини з вадами було поняття «*cripple*». Пізніше вказне поняття трансформувалось, та з'явилися інші відповідники, такі як «*invalid*» (1630), «*disabled*» (1630), «*valetudinarian*» (1703), «*handicapped*» (1915). З розвитком у світі демократії і популяризації прав та свобод громадян, з'являється тенденція замінити слова, які вказують на безпосередні фізичні недоліки людини (тим самим зосереджуючи увагу на її фізичних проблемах) на описові фрази, в яких акцент робиться на особистості, а не на фізичних вадах: «*challenged person*» (людина з обмеженими можливостями) (1985), «*person with disabilities*» (людина з фізичними недоліками) (з початку XX ст.) [1, с. 5]. Слід зазначити, що останні два англійські відповідники вважаються найбільш толерантними на сьогодні і використовуються в засобах масової інформації і сучасній науковій літературі.

Першим ж міжнародним документом, який чітко визначив термін «особа з особливими освітніми потребами» та закріпив принцип інклюзивної освіти була Саламанкська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб із особливими потребами, прийнята в Іспанії 7–10 червня 1994 р. Принципи і наміри регламентовані декларацією, формують майбутній розвиток ефективної освіти і всіх її компонентів. Згідно з Саламанською декларацією та Рамками дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами термін «особливі освітні потреби» стосується усіх таких дітей та молоді, потреби яких залежать від різних видів особливих освітніх потреб або труднощів, пов'язаних з навчанням [18].

Натомість найбільш поширене визначенням «особливих потреб», міститься в Міжнародній класифікації стандартів освіти (International Standard Classification of Education): «Особливі навчальні потреби мають особи, навчання яких вимагає додаткових ресурсів. Додатковими ресурсами, при цьому, можуть бути: персонал (для надання допомоги в процесі навчання); матеріали (різні засоби навчання, в тому числі допоміжні і корекційні); фінансові (бюджетні асигнування для отримання додаткових спеціальних послуг)» [27, с. 45].

В Законі України «Про освіту» особа з особливими освітніми потребами визначається як особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [16].

При цьому, слід наголосити, що поняття «особа з особливими освітніми потребами» позначає не лише категорію осіб, які мають певні психофізіологічні відхилення. Для прикладу Н. Софій визначає «осіб з особливими освітніми потребами» як таких, які мають порушення фізичного чи психічного розвитку, у тому числі особи з інвалідністю або інші особи, які потребують додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою розвитку, навчання, поліпшення стану здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті суспільства» [20, с. 8]. Такими чином, до цієї категорії осіб слід відносити також обдарованих осіб, осіб які не мають жодних відхилень, проте потребують особливого підходу до навчання тощо.

Також аналізуючи норми вітчизняного законодавства, слід зазначити, що на сьогодні в Україні відбувається активне впровадження та розвиток можливостей для навчання осіб з особливими освітніми потребами. Зокрема ст. 1 Закону України «Про освіту» містить нормативне визначення поняття «інклюзивне навчання», як системи освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників (п. 12) [16].

В науковій літературі поняття «інклюзивне навчання» зводиться до спеціально організованого та керованого навчального процесу взаємодії учителя та учнів у загальноосвітньому навчальному закладі, у результаті якого відбувається задоволення індивідуальних освітніх потреб усіх учнів, засвоєння знань, умінь та навичок [24, с. 123]. Таким чином, інклюзивне навчання слід розуміти як систему освіти, що забезпечує рівний доступ до навчання для всіх дітей, незалежно від їх фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних, мовних або інших особливостей, з метою створення таких умов, за яких усі учні, включаючи дітей з особливими освітніми потребами, можуть навчатися разом в одному навчальному середовищі та брати активну участь у навчальному процесі.

Також п. 13 ст. 1 Закону визначає інклюзивне освітнє середовище як сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей [16].

Натомість І. Малишевська пропонує його розуміння як певну технологію інклюзивного навчання, спрямовану на досягнення кінцевого результату – успішну соціалізацію дітей і молоді з особливими освітніми потребами. За її твердженням, інклюзивне освітнє середовище ґрунтується на принципах інклюзії, враховує об'єктивні та суб'єктивні чинники ефективного розвитку особистості в межах відкритої соціально-педагогічної системи, спрямоване на досягнення чіткої мети, реалізованої змістом інклюзивного навчання дітей та молоді з ООП [13, с. 22].

На нашу думку, поняття «інклюзивне освітнє середовище» включає в себе декілька категорій: доступність (адаптація освітніх класів, розроблення спеціальної навчальної, методичної та іншої літератури ((шрифт Брайля, аудіокниги, переклад жестовою мовою, тощо)); адаптація (розробка індивідуальних навчальних планів, які враховують особливості та потреби кожного учня, використання диференційованого навчання); залучення спеціалістів (логопедів, психологів, дефектологів, асистентів учителя); соціальна інтеграція (створення умов для соціалізації учнів з особливими освітніми потребами); партнерські відносини (формування культури толерантного ставлення).

Так, розглянуті нами в ході проведення дослідження терміни інклюзивної освіти становлять собою основу для подальшого формування понятійно-категоріального апарату фахової мови інклюзивної освіти в Україні. Зокрема слід констатувати той факт, що термінологія інклюзивної освіти, зокрема англійської включає в себе як власні галузеві терміносистеми так і терміни, запозичені з інших наук. Як слушно стверджують окремі науковці, до її складу входять: власні фахові терміни, що виникли саме в межах сфери інклюзивної освіти (наприклад, *tutoring support, inclusive schooling*); базові терміни, які є запозиченими з термінології, що становить фундамент цієї галузі знання (терміни спеціальної педагогіки – *special education teacher, sign language, early intervention strategies*); терміни із суміжних галузей (педагогіки – *teacher training, child-centered philology, pre-teaching specialized vocabulary*, медицини – *disablement, impairment, hard of hearing, physical and mental disabilities*, психології – *child-centered psychology, development psychology*); загальнонаукові терміни, що мають однакове значення в різних галузях знання, але їхнє значення уточнюється та набуває додаткових конотацій у конкретній галузі (*American sign language, individual*

education program (IEP Team), education for all-together) [14, с. 10].

Зазначене в свою чергу зумовлює необхідність здійснення комплексного аналізу такої термінології, здійснення його систематизації із подальшим відображенням в єдиному термінологічному словнику фахової мови інклюзивної освіти.

Висновки. Таким чином, аналіз міжнародних та національних актів в сфері інклюзивної освіти свідчить про те, що сьогодні відбувається активний процес узгодження та адаптації національного законодавства з міжнародним щодо забезпечення всіх умов для організації успішної інклюзивної освіти. Перспективами подальшого розвитку інклюзивної освіти, зокрема в процесі вивчення фахової мови є знання та розуміння поня-

тійно-категоріального апарату фахової мови інклюзивної освіти, що є ключовими для ефективної організації навчального процесу та створення сприятливого середовища для всіх учнів, та в свою чергу сприяє забезпеченню рівних можливостей у навчанні та формуванню інклюзивного суспільства.

При цьому, окрім законодавчого закріплення основоположних термінів інклюзивної освіти, вважаємо, що одним із найважливіших джерел термінів фахової мови інклюзивної освіти є спеціалізовані словники, важливість розроблення яких зумовлена потребою відобразити зміни, які відбуваються у сфері освіти внаслідок запровадження нових реформ, що в свою чергу потребує проведення подальших комплексних наукових досліджень.

Література:

1. Андрійчук Н. М. Інклюзивна освіта в сучасній гуманітарній науці: понятійно-категоріальний апарат. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2016. Вип. 26. С. 3–7.
2. Антошак О. Інклюзивна освіта: шляхи від теорії до практики. Директор школи. 2019. № 9–10. С. 72–78.
3. Бойко В. О. (2012). Інклюзивна освіта: до питання визначення поняття та особливостей її реалізації. Психолого-педагогічні науки. № 4, С. 1–4.
4. Бугайчук А. Інклюзивна освіта в Україні: крок за кроком. Директор школи. Шкільний світ. 2019. № 3. С. 4–13.
5. Васильєва Г.І. Формування методичної компетентності педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти в умовах інклюзивного середовища. Дис...канд...педагог...наук. Київ. 2021. 253 с.
6. Данілавичюте Е. А. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник. К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 287с.
7. Казачінер О. С. Використання методу ігротерапії у навчанні іноземної мови. Молодий вчений. 2016. № 2. С. 276–280.
8. Каминін І. М. Впровадження принципів інклюзивної освіти в процес навчання англійської мови в школі. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/93>.
9. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія. К.: «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
10. Конвенція про права дитини. Редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року. Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
11. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Ратифікована Законом України № 1767-VI від 16.12.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.
12. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. С. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
13. Малишевська І. А. Інклюзивне освітнє середовище: генеза поняття. Особлива дитина: навчання і виховання, 2016. № 3. С. 19–26.
14. Мігай Н. Б., Камишова Т. М. Англомовна термінологія галузі інклюзивної освіти та її однойменні одиниці. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2021. № 48, том 2. С. 9–12. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.48-2.2>.
15. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти. Постанова Кабінету міністрів України від 15.09.2021 №957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>.
16. Про освіту. Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
17. Про повну загальну середню освіту. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 31, ст. 226). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
18. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами Прийнята всесвітньою конференцією щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами:

доступ і якість 7–10 червня Саламанка, Іспанія 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#n12.

19. Софій Н. З., Найда Ю. М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник / Автори: Колупаєва А. А., Найда Ю. М., Софій Н. З. пр. Загалом ред. Даниленко Л. І., 2007. К.: 128 с.

20. Софій Н. З. Організаційно-педагогічні умови інтегрованого супроводу учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному навчальному закладі: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.03. К., 2017. С. 8.

21. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів: Резолюція 48/49 Генеральної Асамблеї ООН від 20.12. 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306

22. Цілі сталого розвитку ООН (вересень 2015). [веб-сайт]. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>.

23. Чиж С. Г. Інтерактивні шляхи реалізації комунікативного підходу до вивчення іноземної мови дітьми з особливими потребами. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_75/part_3/32.pdf.

24. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки: методичні рекомендації. Рівне: РДГУ, 2014. 74 с.

25. Щерба Н. С. Інклюзивне навчання іноземної мови старшокласників з порушеннями функцій опорно-рухового апарату: особливі освітні потреби та адаптаційні заходи. Journal «ScienceRise: Pedagogical Education». 2018. № 4 (24). С. 20–24.

26. Corbett J. Include/exclude : Redefining the boundaries. International Journal of Inclusive Education. 1997. № 1. P. 55–64.

27. Verovckina Ja., Liubarets V. (2020). Journal of planning the work of an assistant teacher of educational institutions with an inclusive form of education. Київ: Міленіум. 90 р.